

Виктор Д. САВИЋ*
Универзитет у Београду – Филолошки факултет
Институт за српски језик САНУ

Оригинални научни рад
Примљен: 1. 4. 2023.
Прихваћен: 15. 6. 2023.

МОРФОЛОШКИ АРХАИЗМИ СРПСКОГА РЈЕЧНИКА ИЗ 1818. ГОДИНЕ

У раду се разматра појава архаизама у Првом Вукову рјечнику (1818), без Српске граматике и Предговора. Утврђује се како и где су архаизми представљени у Вукову Рјечнику, разматра се њихова старост у оквиру опште периодизације српскога језика и начин на који су уклопљени у Вуков језички систем.

Кључне речи: морфологија, историја језика, архаизми, Вук Стефановић Караџић, Српски рјечник (1818).

Код нас се под архаизмима углавном подразумевају јединице лексичког система (в. СЕ I/1: s. v. архаизам, 327); међутим, архаизми задиру и у граматички систем. Овом приликом анализираћемо морфолошке архаизме Првог Вукова рјечника, остављајући по страни Предговор и Српску граматiku. Унутар речничке структуре, архаизме налазимо на обема позицијама: (1) (а) у заглавним речима, нпр. *крозањ* и *крозања* (пр. 1); (б) у граматичкој обради, нпр. уз одредничку реч *нешито* Вук у заглављу, испред дефиницијâ, истиче да се понекад може рећи и *нешита* уместо *нешито*, а као основни облик у генитиву даје *нешита*, допуштајући у загради и *нечеја* (пр. 2); (2) у оквиру речничког чланка: (а) у објашњењу, нпр. у вези с Неготинском Крајином Вук међу дијалекатским цртама издваја енклитички датив множине личне заменице 1. л. *ни* (пр. 3); (б) у цитату: (α) из говора, нпр. Вук се у обради глагола *завешоваиши* се пита да ли је у изразу *носиши крста* присутна множина именице (пр. 4)¹; (β) из поезије и других књижевних извора усменога порекла, где метричка правила, устаљеност и

---

* viktor.savic@isj.sanu.ac.rs

¹ Могло би се радити о остатку двојине, али и о партитивном генитиву једине некадашњих *џ*-основа, што је мало вероватно.

формулаичност израза обезбеђују чување старине, нпр. *йѳйѳ*, стари генитив множине без проширења инфиксом *-ов-* испред цезуре у десетерачком стиху (пр. 5).

Пр. (1) Крозѧъ, | Крозѧъга} т. ј. кроз њега. || (2) Нѳшто (кашто се може казати и нешта мјесто нешто), нешта (и нечега) [...]. || (3) Крајина, f. 1. die Grenze, fines. 2. Der Krieg, bellum: [...]. 3. Крајина Неготинска: [...] Србљи у Крајини говоре [...] ни мјесто нам, н. п. да ни си ти жив, господару (мјесто да си нам ти жив) и т. д. || Завјетовати се, тујемсе, v. r. pf. (Ерц.) sich verloben, voto se obstringere. [...] У Србији свако село има по један дан, кога слави и светкује [...] у Јадру говоре: носити крста (крсте?), или крстоноше (они што иду с крстовима и с иконама по пољу и по селу) [...]. || (5) Звѧница, f. [...] „У Марка је много узваница : | Двјеста попа, триста калуђера –

Питање је како разумети архаизме, односно архаичност: (1) оно што је архаично за Вука; (2) оно што је архаично у Вуково време; (3) оно што је архаично у нашој епоси. Архаичност, односно старина, може се оцењивати у контексту апсолутне хронологије, када је која црта настала у градуалном низу, али најбоље је примењивати комбинован метод: испитивати место поједине црте, архаизма, у засведоченом систему као целини. Архаична компонента морфолошког система из анализираног корпуса по правилу је (1) видљива из граматичке обраде одредница, али не сама по себи, него на основу наших знања из историје језика, или је (2) експлицитно обележена – (а) више или (б) мање јасно. У том смислу, нпр. (1) Вук различито представља парадигму именице *дан* када она стоји самостално: само *Дан*, м., с подразумеваним генитивом јединице (пр. ба), у односу на њено присуство у изразима који представљају називе празника, нпр. *Видов дан*, [-]ва дне (пр. бб) (уп. Ивић 1966: 128). – (2а) Вук јасно назначавача „стајаће речи” (ст.), међу којима има и застарелих граматичких облика у изворном виду или донекле модификованих: нпр. *нети* – *несем* (ст.) (пр. 7). Вук и на други начин, дескриптивно, указује на присуство архаичних јединица у систему, уколико оне долазе из живог говора: нпр. *сѳайѳи* – *сѳим*, упућује на *сѳаваѳи* (пр. 8), дајући примедбу да се први облик „слабо говори” и да му је место у песмама. – (2б) Вук повремено описним речима констатује сужену употребу појединих облика за које посебна анализа сваки пут појединачно тек треба да покаже да ли се ради о облицима у повлачењу или у ширењу. Нпр., уз глагол *дијати*, Вук даје презент *дишем*, с ограничењем ређега: *дијам* (пр. 9). Када понуђене облике ставимо у историјску перспективу, видимо да је дословце задржан однос из псл. епохе, морфолошки подударан са стањем у стсл. споменицима: *дыхати*, *дышж* и *дыхаж* (в. СС: s. v. *дыхати*, 202).

Пр. (ба) Дѧн, m. der Tag, dies. | (бб) Видов дан, ва дне, m. 15ти јунија, кад су Србљи изгубили на Косову, St. Veits Tag, zugl., Anspielung auf вид. || (7) Нети, несем (ст.), *vide* носити: „Млада нева воду нела, | Над воду се надводила – || (8) Спати, спим, *vide* спавати; али се слабо говори, него се чује у пјесмама, н. п. „Лего спати, Бога звати, | Бог се деси на небеси – | Мајка ми је драга, | Сису ми је дала, | Другу рекла дати | Кад појемо спати – || (9) Дијати, дишем (ђекоји реку и дијам), v. impf. *athmen*, *spiro*.

Питање за себе јесте застаревање појединих граматичких облика у односу на Вука, у међувремену, током развоја нашег савременог књижевнога језика. Нпр., именица *бол* код Вука је само мушког рода прве деklinације (пр. 10). Име једине наше средњоевропске реке за Вука је средњег рода – *Дунаво*, мада Вук познаје и облик мушког рода из пречанских крајева (пр. 11а,б), који је данас можда и једини. Вук инфинитиву глагола *лећи* придружује презент *лежем* (и *леїнем*) (пр. 12), при чему парадигматски тип који је за Вука основни и јесте историјски, као у споменицима још из стсл. епохе, који сведоче о псл. стању: *лѣши, лѣгѣ, лѣжѣши* (СС: s. v. *лѣши*, 305). Ипак, победиће иновирана презентска основа на некадашњи тематски суфикс *-ne/no-*, аналошки развијена у ослонцу на фонетски неизмењену основу првобитног 1. л. јд. презента (*лѣг-ѣ*) и других глаголских облика с фонетски стабилном основом. Такође, Вук инфинитив глагола *врїнуїи*, нпр., с одговарајућим презентом (*врїнем*), упућује на *врћи*, истога презента (пр. 13а,б). Вук даје предност старијем облику инфинитива, који ће данас уступити своје место млађем облику (в. РСЈ: s. v. *вргнути* и *врћи*, 170).² Ипак, и Вук у неким случајевима предност даје млађем облику, наводећи у загради и старији, нпр., за глагол *їбати* – *їбам* (*їбљем*)³ (пр. 14). Упитна заменица за ознаку „неживога” у генитиву једине има основни облик *шїа*. То је важна потврда установљена Вуковим језичким осећањем, иначе тешко посведочивог облика у старијим писаним изворима (врло често у словенском генитиву, за који се прво мора потврдити аутентичност у односу на акузатив директног објекта), важног за обликовање данас обичног номинатива једине *шїа*, наместо *шїо*. Иначе, Вуку је у акузативу нормалан облик *шїо* и тешко је разлучити зашто се понекад у слободној употреби реализује данас углавном раширено *шїа* (пр. 15) (уп. Ивић 1966: 131–132; Кашић 1986: 1630–1631; Радић 2015).

Пр. (10) Бол, m. der Schmerz, dolor. || (11а) Дунаво, n. die Donau, Danubius. | (11б) Дунав, m. (у Сријему, у Бачк. и у Бан.) vide Дунаво. || (12) Лећи, лежем (и легнем), v. pf. sich legen, decumbo. || (13а) Вргнути, нем. vide врћи. | (13б) Врћи, вргнем, v. pf. thun (stellen, legen), pono. || (14) Гїбати, ам (и гїбљем) v. impf. bewegen, schwenken, wiegen, agito. || (15) Штò, шта (и чега) 1) was, quid? quod. 2) je, quo: што је више јаја, то је гушћа чорба. 3) wie das deutsche so für [...].

Важно је утврдити разлику између архаичног и застарелог. Наиме, основно значење придева *архаичан* јесте ’старински’, или, како се каже у Једнотомном речнику, ’који потиче из старине, стар, древан’; тек из другог

² Стсл. споменици својим облицима *врѣши, врѣж, врѣжши* (СС: s. v., 126) указују на псл. стање, **vergti*, (Дерксен 2008: s. v., 515). Уз увид у српске средњовековне потврде (в. РКСС: s. vv. (*врїгнути*), *врїи*, (*врїшти*), 159, 162, 164), може се закључити да је на српском терену најпре прерађена инфинитивна основа под утицајем презентске основе (стсрп. **vrěci* : **vręu* → **vrći*, коју Вук истиче као примарну, да би у доста каснијем времену, под утицајем друге презентске врсте (на *-ne/no-*), преко иновираног презента (→ **vrę-n-(em)*, **vrę-n-eš*), био развијен инфинитив **vrę-nu-ti*, секундаран код Вука, примаран данас.

³ У псл. је однос између инфинитива и презента био као у стсл., *гїбати, гїблж* (СС: s. v. 181; уп. Дерксен 2008: s. v. **gybati*, 200). Може се закључити да је млађа презентска основа преобликована према инфинитивној, (стсрп. **gibati* : **giblju* → *їбам*, уз привремену дублетност, која ће у савременој књижевнојезичкој пракси резултовати губитком старијег облика (в. РСЈ: s. v. *гїбати*, 192).

плана он значи и 'застарео' (в. РСЈ: s. v. архаичан, 45). Може се извршити хронолошко степеновање конзервираних морфолошких црта у Вукову Рјечнику. С обзиром на основну периодизацију српскога језика (в. Белић 1958) угрубо се може говорити о релативно недавној прошлости у односу на пресек стања одражен у Вукову систему (XVII – почетак XIX в.), управо о последњој развојној фази народног језика, затим о средњој старини из периода након крупних морфолошких промена (XV–XVI в.) и о великој старини, древности (XI/XII–XIV в. и старије). Поменути ступњевитост, али не баш на дослован начин, илуструје именица *вече* којој Вук у заглављу даје облике средњег и женског рода, а у чланку пример мушкога рода из устаљеног поздрава (пр. 16), најстарији у низу (женски род је развијен на исти начин као и код именице *звијер*, о којој в. ниже). Такође је *вече* мушкога рода у стсл., односно псл. (СС: s. v. *вече*¹, 113) и код Даничића у историјском речнику (РКСС I: s. v. *вече*, 111). У Вукову Рјечнику системски су повезане и врло су присутне колективне и множинске форме (углавном у суплетивном односу према јединским формама, али и појединачно позициониране у лексичко-семантичком систему). Примера ради, класа *pluralia tantum* јесте релативно стара, имајући у виду и њено место у систему и конкретне манифестације (нпр. *гѣсни* (пр. 17)), јер подразумева инертно стање у језику. Али, пошто је чврсто уклопљена у систем, треба је самом реализацијом начелно ставити у рецентни слој, дакле у време устаљивања система који ће Вук забележити (у том смислу мислимо на XVII–XVIII в.). То врло добро илуструје множински пример *врачи* којим се именују света двојица, Козма и Дамјан (пр. 18). У старијој форми овде бисмо очекивали двојинско *врача*, непознато Вуку у оба речника. На први поглед, сличан је случај и с простим сраслицама које почивају на облицима више-мање обичним у Вукову систему. Нпр., то су речи различитог морфолошког сврставања: везнички израз *а|камоли* (пр. 19); именица *Врсѣлези* (шаливо име непостојећег празника) (пр. 20), прилог *најосе* (пр. 21). Али, овде постоји нешто већа застарелост, па тиме и осећај патинираности и старине у односу на савремено стање. И заиста, међу сраслицама има нешто архаичнијег материјала него у претходном случају, али углавном не нарочито архаичног. Средње старом слоју припадају неки специфични облици попут *акријера* за *архијереј* (пр. 22) и *ѡаѡријара* (поред основног *ѡаѡријар*) за *ѡаѡријарх* (пр. 23). По среди је средњелатинска традиција која се, с обзиром на културноисторијску контекстуализацију, различито може тумачити. Именица *патрѡрха* (лат. *patriarcha*) посведочена је изузетно у Призренском препису Душанова законика из прве четвртине XVI в., док је у осталим преписима обичан грецизам, *патрѡрхъ* (грч. *πατριάρχης*) (в. Савич 2021: 305). Порекло облика *акријера* није тако извесно, вероватно се он формирао уз ослонац на *ѡаѡријара* (за другачије мишљење уп. Фасмер 1944: s. v. *arĥijerei*, 47). Посебан статус имају императивне сложенице, овде доста солидно илустроване, чак и (вулгарно)-шаливим примерима до којих је данас тешко другде доћи, нпр. апелатив *ѡржибаба* (пр. 24), наравно и необележеним примерима. Пошто ове именице у својој првој творбеној основи садрже једну ишчезлу грамагичку форму, 3. л. јд. императива (старијег опта-

тива),⁴ начелно се морају сместити у древну епоху, управо у период губљења те парадигматске црте. Ипак, да би опстале у лексичком фонду у којем су по правилу стилски експонирани, подразумева се њихово конкретно и трајно површинско усклађивање с актуелним граматичким системом.

Пр. (16) Вече [тј. Вечѐ], вечера, n. | Вечѐр, ри f.} der Abend, vesper, vespera; auch m. in: добар вече! || (17) Дѐсни, f. pl. das Fleisch um die Stockzähne gingivae pars quae est circa dentes molares. || (18) Врѐчи, m. pl. die heil. Aerzte (Kosmas und Damian), medici (Cosmas et Damianus). || (19) Акѐмоли (а камо ли), wie erst, nedum [...]. || (20) Врѐтелези (т. ј. врзи те лези). (komisch als) Feiertagsname, dies festus fictus joci causa: А. какав је данас светац? Б. вртелези! || (21) Напѐсе, für sich, abgesondert, separatism. || || (22) Акријѐра, m. der Archijerej, Oberpriester, archiereus: владике су акријере Ристове. || (23) Патријѐр (говорисе и патријара), m. der Patriarch, patriarcha. || (24) Пржибаба, m. (in pl. f.) ein niederträchtiger Räuber, der alte Weiber mißhandelt (mit glühenden Ketten brennt) um sie zur Entdeckung ihres Nothpfennigs zu zwingen (dieß ist das größte Schimpfwort für einen Heiducken), latro qui mulierculas igne excruciat: Ти Ђурчија, један пржибабо! | Ни стари ти четовали ни'cy.

Морфолошка старина по правилу је уклопљена у важећи систем, иначе би била неодржива.

(1) Архаичност се манифестује као ирегуларност, самоодржива у окружењу без конкурентских средстава, или чак и упркос њима уколико је постојала раније изразита укореееност у систему, по могућству с аналогном потпором која би обезбедила одрживост или ако је, пак, постојала довољно висока фреквентност. Ту су примери остатака двојине у множини, очувани, пре свега, захваљујући структурном укрштању парадигми, ретко посебно навођени у Вукову Рјечнику, нпр. *јрсију* (пр. 25) (уп. Белић 1999: 204). Наведимо овде још неправилне глаголе *моју*, *вељу* и *оћу* (пр. 26–28), које је и Вук издвојио у својој граматичкој (Вук I: LV). Видимо код Вука и конкуренцију средстава с јасном перспективом њихове неутрализације, тј. укидања. Нпр., у Првом рјечнику се бележе *нађе* и *нађеви*, у множини (pl. tant.) (пр. 29), док у Другом рјечнику дублетности више нема (само *нађе*, Вук II: s. v., 572). Облик *нађе* уклопио се у трећу деклинацију, док је облик на *-и* стари номинатив множине *й-основа*, за који из Вукова приказа не видимо да ли се већ тада осећао као облик четврте деклинације.⁵

Пр. (25) Прси, (gen. прси и прсију), f. pl. Die Brust, pectus. || (26) Могу, (можеш и мореш, може и море, можемо и моремо, можете и морете, могу) ich kann, possum. || (27) Вељу, (Ерц.), велим, sagen, ajo, dico. | (28) Велѐм, vide вељу. || (29) Нађе (нађеви), f. pl. der Brottrog, Bactrog, alveus panarius.

(2) Постоји регуларност остварена формалним усаглашавањем: (а) стварним, физичким променама, нпр. *болезања* (именица је накнадно прешла у трећу деклинацију) (пр. 30); (б) интерпретативним променама, што је у ствари конверзија, нпр. *звѝјер* из мушког прелази

⁴ На ову чињеницу која је историчарима језика добро позната, али не и проучаваоцима савременог језика, нарочито онима који улазе у србистику из области несловенских филологија, подсећа Радмило Маројевић у приказу Творбе речи И. Клајна (2005: 717–719).

⁵ У псл. језику, наимае, ово је била именица промене на *-й-*. У етимолошким речницима различито се реконструира псл. облик, овде наводимо последњу реконструкцију: *нькѝју, ген. јд. *нькѝјѝве (ЕКСЈ 18: s. v. пѝштѝ, ослобођено на Фасмер III: s. v. ночѝа, 86).

у женски род који задржава исти тип дефлексије (промена на *-i-*) (пр. 31), док се та дефлексија гаси у мушком роду. Овде у принципу нема нечега што би изразито одударало од система; ситуација је слична као код групе *pluralia tantum*. Нека од уклапања у актуелни систем свога времена доста су стара. То се односи на поименичавања, нпр. апелатив *сѝрина* (с фиксирањем древних творбених основа) (пр. 32),⁶ или у називу места, нпр. *Гроцка* (с метатезом ликвида без дуљења вокала: **or > ro*) (пр. 33). Али, нпр., за хороним *Срѝска* (пр. 34) установили смо да је с почетка XVIII в., а не старији (приближно око 1503), како се раније мислило (Савић 2019: 111). Исто важи и за замрзавање дефлексибилних облика партиципа презента актива као правих придева глаголског порекла, нпр. *врѝћ*, *-ћа*, *-ће* (пр. 35), који су код Вука некада самостални, нпр. *сѝјајаћу* (пр. 36), некада су у окамењеним изразима, нпр. *ѝекућа вода* (пр. 37), али и у првом случају постоји тежња ка устаљеним спојевима. Уклапање фиксираних облика женског рода истог партиципа у прилошки систем, нпр. *славећу*, не представља ирегуларност, јер је то постало серија нормалне продуктивности (в. Белић 1999: 379–382), али Вук није издвојио ове облике, као што их не издвајају ни данашњи речници којима је циљ приказивање лексичког, а не граматичког система.⁷

Пр. (30) Болѝзања, f. (ст.) vide болест [...]. || (31) Звѝјер, f. (Ерп.) das wilde Thier, fera. || (53) Блѝзни, f. pl. кад се уведу у брдо двије жице мјесто једне, и тако остане у платну. || (32) Стрѝна, f. очина брата жена, des Veters Frau, uxor patruī (fratris patris mei)... || (33) Гроцка, f. 1) Städtchen an der Donau, zwischen Belgrad und Smederewo. 2) Fluss, der es durchfließt. || (34) Српска, f. Serbien, Serbia, vide Србија. || (35) Врѝћ (comp. врѝћѝ), ћа, ће, heiss, fervidus. || (36) Стѝјаћѝ, ћа, ће, feyerlich, sonntäglic, solemnis. || (37) Текућа вода, f. fließendes Wasser, aqua viva.

(3) Постоји лексичка заокруженост, тј. блокирање архаичне граматичке структуре у целовитим лексичким јединицама, где морфолошки аспект историјског карактера није релевантан, што подразумева секундарну индексибилност (морфолошка неутрализација), која дозвољава задржавање старине. Отуда петрифицирање променљивих облика као непроменљивих речи, нпр., наилазимо на императивно *буг* у улози везника (пр. 38), аблативно *дома* као прилог (пр. 39), затим помињане императивне сложенице и друге сраслице, те читаву серију с прилошком вредношћу, нпр. *исѝрва* (пр. 40), с фиксирањем неодређеног вида који код данас одговарајуће самосталне речи не постоји (редни број *ѝрви* је у одређеном виду, в. РСЈ: s. vv. 1000), *изребар* (пр. 41), с фиксирањем старог генитива множине на нулту морфему.

Пр. (38) Бѝд, wenn auch, quamquam (eigentlich so viel als буди, es sey, esto). cf. туд. || (39) Дѝма, 1) zu Hause, domi. 2) nach Hause, domum: [...]. || (40) Їспрва, anfänglich, primitus. || (41) Изребар, | Изребра,} von der Seite, a latere. ||

⁶ Овај поименичени придев чува у творбеној основи именицу *стриѝ 'стриц' из предисторијске епохе, пре суфиксације (за реконструисан облик в., нпр. Дерксен 2008: s. vv. *strjъjъ, 470).

⁷ Вук ове облике, наравно, издваја као *gerundia* у Српској граматици: нпр. *оде иѝрајућу*, *ѝјева коѝјајућу*, *коѝа ѝјевајућу*, *једе сѝјојећу* (в. Вук I: LX).

(4) У ослонцу на претходну тачку долазе устаљени изрази, по правилу још у прошлости са специфичном експресијом, где се, такође, потенцијално мењање унутрашње структуре није тицало важеће морфологије, па се није ни догодило. Отуда, нпр., имамо *Помози Бої, Добар вечер, Сїаси Бої, Кїуку мене* (пр. 42–44) (уп. Ивић 1966: 135).

Пр. (42) Помоз' Бог, | Помòзи Бог, } каже Србљин Србљину (и другом човеку, који није Србљин) кад се састану око подне (као у јутру добро јутро, а у вече добар вече); а онај му одговори: Бог ти помогао. || (43) Спási Бог, само кад се наздравља. cf. напијати. || (44) Кїуку мене (мени)! weh mir, hei mihi, me miserum.

У тачкама (3) и (4) заобилази се важећа конгруенција на нивоу синтаксички и семантички аутономних микроструктура, што омогућује депоновање архаичних форми у живом систему.

(5) У ослонцу на претходну тачку, постоји метричка условљеност у задржавању старијих форми, али не у апсолутном смислу речи, већ само у склопу толерисаних, алтернативних форми својствених конкретним усменим жанровима (пре свега у поезији свих типова), које у време Вукова бележења нису нужно имале исту стилогеност коју данас осећамо када читамо дате текстове, односно из њих издвојене потврде у Рјечнику. Нпр., у стиху „Биће Турком по Медији мука” (пр. 44) блокиран је стари датив множине мушког рода на *-ом*, без гласовних промена у основи (уп. Ивић 1966: 171). Вук на ову појаву скреће пажњу у Српској граматичкој описујући је као велику реткост, „ђешто” присутну у песмама, карактеристичну за варошке говоре нарочито по Бачкој, непознату у осталим крајевима по Србији, Босни, „Ерцеговини”, ретку и у песмама из тих крајева (Вук I: XXXVII). Због ограничења у репертоару песничког језика, а нарочито у народним говорима који су у територијалном супстрату где су настајали или циркулисали одређени усмени текстови, овде се појављује само понешто из прошлости.

Пр. (44) Медија, f. Medina (?), Medina: „Кад устане кука и мотика, | Биће Турком по Медији мука –

Вуков Рјечник из 1818. године, што је природно за једно дело које је напунило 200 година постојања, садржи из данашње перспективе језичке архаизме на свим нивоима и међунивоима, осим граматичкога, свакако на лексичком итд., али ми смо овде пратили само један тип међу њима. У раду смо нагласили да треба водити рачуна о разлици између архаичнога и застарелога у систему. У данашњем времену, с обзиром на савремено језичко осећање, та разлика је смањена, али она је и даље принципијелно одржива. Када се осврнемо на чињенице у збиру, да занемаримо појединачне специфичности које имају своју логику, с разумевањем да није исто стање у двама Вуковим речницима, што смо напред истакли, може се приметити да је нарочито у приказаном глаголском систему присутна дублетност појединих облика. Материјализовани исход заправо у високој мери дугујемо чињеници да је Вуковим радом ухваћен тренутак завршног превирања с резултатима из различитих историјских фаза. Неке јединице, с обзиром на тип граматичке обраде у

Вукову Рјечнику, остају практично непримећене. Нпр. Вуков језик је нормално садржавао имперфекат, а данас је, с обзиром на природу подстицаног, а касније и спонтано писаног изражавања и неке друге факторе, овај глаголски облик готово потиснут, па се у савременом изразу ствара лакуна. Исто тако је с деклинацијом неких бројева итд. Наш општи, и снажан утисак своди се на следеће: граматички систем изложен у Рјечнику 1818. године делује заокружено, при чему је Вукова језичка база врло компактна. Архаизми се у њему по правилу задржавају само ако су мимикријски уклопљени у важећу норму, али њих ипак има и за историчара језика представљају праву истраживачку послатицу, а да би сви били представљени ваљано – морала би им бити посвећена цела монографија.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1958:** А. Белић, Периодизација српскохрватског језика, *Јужнословенски филолоџ* XXIII, 3–15.
- Белић 1999:** А. Белић, *Историја српског језика*, IV, *Фонетика. Речи са деклинацијом. Речи са конјугацијом*, Прир. А. Младеновић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства [1960–1962].
- Вук I:** В. Стефановић, *Српски рјечник*, истолкован њемачким и латинским ријечма, У Бечу, 1818, Прир. П. Ивић, Сабрана дела Вука Караџића II, Београд: Просвета, 1966.
- Вук II:** В. Стеф. Караџић, *Српски рјечник*, истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима, У Бечу, 1852, Прир. Ј. Кашић, Сабрана дела Вука Караџића XI/1–2, Београд: Просвета, 1986.
- Дерксен 2008:** R. Derksen, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden–Boston: Brill.
- ЕСЈС:** *Etimologický slovník jazyka staroslověnského* 1–19, Praha: Ústav slavistiky ČAV – Ústav pro jazyk český AVČR, 1989–2018.
- Ивић 1966:** О Вуковом Рјечнику из 1818. године, Вук I, 19–188 [Поговор].
- Кашић 1986:** Ј. Кашић, О српском рјечнику из 1852. године, Вук II, 1483–1744 [Поговор].
- Маројевић 2005:** Р. Маројевић, Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна (1), *Српски језик* X, 685–779.
- Пипер 2019:** П. Ј. Пипер, О архаизмима у српском језику, посебно граматичким, *Наш језик* L/2, 95–107.
- Радић 2015:** Ј. Радић, Категоријалне речи *шїа* и *шїо* у текстовима Вука С. Караџића (онтолошки или логичкојезички приступ), *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*, Београд: САНУ, 229–244.
- РКСС:** Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних сїарина српских*, I–III, Биоград 1863–1864.
- РСЈ:** *Речник српског језика*, Редиговао и уредио М. Николић, Нови Сад: Матица српска, 2007.

- Савић 2019:** В. Савић, (Псеудо)класични и стари називи српских земаља у старим српским изворима, *Српско језичко и књижевно наслеђе на историју данашње Црне Горе. Српски језик и књижевности данас*, Подгорица: Матица српска – друштво чланова у Црној Гори, Нови Сад: Матица српска, Бања Лука: Матица српска – друштво чланова Матице српске у Републици Српској, 95–125.
- Савич 2021:** В. Савич, Церковнославјанские елементи в «Законнике царя Душана» (1349, 1353/1354), *Славјанское и балканское језикознание* 21, Палеославистика: лексикологија и текстологија. К 100-летию Р. М. Цейтлин, 281–314.
- СЕ:** *Српска енциклопедија*, I–, Нови Сад – Београд: Матица српска, САНУ, Завод за уџбенике, 2010–.
- СС:** *Старославјанский словарь (по рукописям X–XI веков)*, Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовој, Москва: Славјанский институт АН ЧР, Институт славјановедения и балканистики РАН, 1994.
- Фасмер:** М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, I–IV, Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, Москва: „Прогрес“, 1986–1987 [1950–1958].
- Фасмер 1944:** М. Vasmer, *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*, Berlin: Verlag der Akademie der Wissenschaften.
- ЭССЯ:** *Этимологический словарь славјанских языков*, Праславјанский лексический фонд, 1–, Под редакцией О. Н. Трубачева (и др.), Москва: Институт русского языка АН СССР / РАН, 1974–.

Viktor Savić

MORPHOLOGICAL ARCHAISMS IN THE 1818 EDITION OF *SRPSKI RJEČNIK*

Summary

The paper discusses the presence of archaisms in the 1818 edition of the *Srpski Rječnik* [*The Serbian Dictionary*], without the *Serbian Grammar* and the *Preface*. It is explained how and where archaisms are presented in Vuk Karadžić's *Dictionary*, with respect to the structure of the entries and the presence/absence of an explicit indication of their status in the linguistic corpus in terms of being or not being in current use. Their antiquity is discussed in the context of the general periodization of the Serbian language and the way in which they are integrated into Vuk Karadžić's linguistic system: within existing paradigms (tolerated irregularity or formalized regularity) or regardless of them (morphological neutralization, incorporation into more general expressions, metrical determination). It is concluded that the grammatical system of the 1818 *Dictionary* is compact; archaisms were retained in it only if they could mimic compliance with the accepted linguistic norm.

Keywords: morphology, language history, archaisms, Vuk Stefanović Karadžić, *The Serbian Dictionary* (1818).